

نقد جایگاه خواب در گرایش به مدعیان معاصر مهدویت

محمدعلی پرهیزگار^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۳/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۲/۲۵

چکیده

مدعیان معاصر مهدویت، خواب را راه ارتباط با ائمه اطهار علیهم السلام و کسب علم از ایشان معرفی کرده و از ادله اثبات ادعاهای غیرقابل اثبات خود می‌شمارند و مخاطبان خود را به خواب باوری می‌خوانند و گاهی با ارائه فرامینی آنان را به ورطه رویا پروری می‌کشاند تا علاوه بر جذب موعود باوران، مصونیت و نفوذ کلام در مخاطب را به چنگ آورند. این نوشتار بر پایه روش توصیفی - تحلیلی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، جایگاه خواب در میان متمهدیان فعال معاصر را بیان می‌کند و روشن می‌سازد که خواب‌گرایی از ابداعات یا ویژگی‌های فرقه خاصی نیست و گروه‌های بسیاری در دست‌یابی به اهداف خود آن را به کار بسته‌اند؛ سپس از نقش خواب در گرایش به آنان پرده برمی‌دارد و در پایان علاوه بر تبیین هدف خواب‌گرایان از ترویج خواب باوری، با نگاهی انتقادی، استنادات آنان را به چالش کشیده و حجیت خواب در گرایش به ایشان را همراه با بیان تناقضات بررسی می‌کند.

واژگان کلیدی

خواب‌گرایی، رؤیا باوری، مدعیان مهدویت، بابیت، یمانی، شیخیه.

مقدمه

مدعیان معاصر مهدویت در پی اثبات حقانیت خود از خواب سخن رانده و پیروان‌شان را به رؤیا باوری می‌خوانند (جعفریان، ۱۳۹۱ش: ۳۹). برخی مدعی‌اند که علم الهی را در خواب از ائمه اطهار علیهم السلام گرفته‌اند (کربن، ۱۳۴۶ش: ۲۵) و بعضی ادعا می‌کنند که امام زمان عجل الله تعالی فرجه الیه را در خواب دیده و از سوی آن حضرت مأمور به قیام و اصلاح جامعه و ... شده‌اند و در اثبات خود به خواب کسانی استناد می‌کنند که مدعی هستند پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام را در حال

۱. دانش‌آموخته دکتری کلام اسلامی دانشگاه قم، ایران (map@bahaiat.com).

تأیید آنان در خواب دیده‌اند.

روشن است که بررسی درستی چنین ادعاهایی بر پایه خواب باوری، قابل سنجش نیست، از این رو قبول آنها نیز غیرممکن است، زیرا پذیرش حقانیت مدعیان با استناد به خواب و رؤیا، با اثبات حقانیت همه کسانی برابر است که بطلان‌شان بدیهی و غیرقابل انکار است و حتی خود مدعیان نیز باطل بودن خواب‌گرایان دیگر را تأیید می‌کنند (ابوحسن، ۱۴۳۴ق: ج ۲، ۶۶).

برخی محققان حوزه مهدویت، آثاری در نقد جریان احمد اسماعیل نوشته‌اند و در میان مباحث خود به نقد خواب‌گرایی این جریان نیز اشاره کرده‌اند؛ از جمله «خواب پریشان» (شهبازیان، ۱۳۹۴) و «ادعاهای قرآنی برخی مدعیان دروغین در بهره‌گیری از رویا برای تشخیص حجت الهی» (آیتی و شهبازیان، ۱۳۹۳) و «نقد و بررسی بهره‌گیری از استخاره، معجزه، خواب در ادله مدعی یمانی بصری» (شهبازیان و یوسفیان، ۱۳۹۱)؛ لیکن این نوشتار با روش توصیفی-تحلیلی و نگاه مسئله‌محور، موضوع خواب‌گرایی و ترویج آن میان مخاطبان سه فرقه فعال حوزه مهدویت معاصر، یعنی شیخیه، باییت و احمد اسماعیل (یمانی) بررسی کرده و به مخاطب می‌نماید که این شیوه نخ‌نما که توسط برخی مدعیان بزرگ شده و ابداعی به نظر می‌رسد، دستاویزی کهنه است که سایرین نیز از آن بهره برده‌اند، از این رو نخست، جایگاه خواب در میان متمهدیان فعال معاصر بیان می‌شود؛ سپس نقش خواب در گرایش به مدعیان مهدویت بررسی می‌گردد و با تحلیل و نقد مستند خواب‌گرایی، بیان تناقضات و تبیین هدف‌شناسی مدعیان دروغین مهدویت از ترویج خواب‌گرایی میان موعود باوران، کلام به پایان می‌رود:

جایگاه خواب در میان متمهدیان

غالب متمهدیان با بهره‌گیری از خواب، در پی طرح یا اثبات ادعای خود بوده‌اند که به نمونه‌هایی از کاربست خواب توسط مدعیان فعال مهدویت در دوره معاصر اشاره می‌شود:

۱. شیخیه

خواب‌گرایی پس از قرن‌ها با ظهور شیخیه به عنوان يك جریان مدعی نیابت و باییت جان تازه‌ای گرفت. احمد احسائی (سرکرده شیخیه، م ۱۲۴۱ق) خواب را پل ارتباطی میان خود و ائمه اطهار علیهم‌السلام می‌دانست و مدعی بود که علوم را بدون شاگردی، در خواب یا حالت یقظه، از ائمه اطهار علیهم‌السلام فراگرفته است؛ سپس از امام هادی علیه‌السلام به نمایندگی از امام مهدی موعود عجل‌الله‌تعالی

اجازه نقل حدیث و اجتهاد دریافت کرده است (کربن، ۱۳۴۶ش: ۲۵).

احسایی در غالب آثار خود از خواب سخن رانده است، از جمله در زندگی نامه خود می نویسد: وقتی میان من و شیخ محمدبن شیخ عصفور بحث واقع شد و اصرار در انکار من می نمود؛ چون شب شد، خدمت امام هادی علیه السلام رسیدم و شکایت از حال مردم نمودم. فرمود: ترک کن ایشان را و به حال خویش مشغول باش. اوراقی چند مرا عطا کرد و فرمود: این اجازه های دوازده گانه ی ماست... که هر یک از دوازده امام به تو عطا کرده اند. گرفتم و گشودم و نظر کردم (احسایی، ۱۴۳۰ق: ۱۴-۱۵).

همچنین گزارش می کند:

شبی در خواب دیدم به مسجدی در آمدم. سه مرد و شخص دیگری یافتیم. آن شخص از بزرگ آنها پرسید: یا سیدی چقدر زندگی خواهی نمود؟ گفتمش: مگر این کیست؟ گفت: حسن بن علی است... عرض کردم: «یا سیدی، مرا چیزی بیاموز که چون قرائت کنم، شما را زیارت نمایم». فرمود: این ابیات را مداومت نما، هرگاه بخواهی ببینی...؛ وی در ادامه مدعی می شود که هر چه بر این اشعار مداومت کردم، اثری ندیدم تا به خاطر آمد که مراد، تخلُّق به مضامین اشعار است، نه قرائت و تکرار... ابواب دیدن خواب برایم مفتوح شد؛ آن گونه که در غالب شب ها، هر یک از آن بزرگواران را که می خواستم زیارت و عرض حاجت می کردم و جواب می فرمودند (احسایی، ۱۴۳۰ق: ج ۸، ۴۶۸-۴۶۹).

۲. باییت

علی محمد شیرازی (معروف به باب، سرکرده باییت، م ۱۲۶۶ق) در راه اثبات خود، از رؤیاسرایی بهره می گرفت؛ وی در گزارشی می نویسد:

یکسال قبل از ظهور امر، در رؤیا چنین مشاهده کردم که سر مطهر امام حسین علیه السلام از درختی آویخته است. قطره های خون از آن می چکد. نزدیک آن درخت رفتم. نهایت بهجت و سرور را داشتم که به چنین موهبتی فائز شدم. دو دست خود را پیش بردم و در زیر حلقوم بریده مقدس امام حسین علیه السلام که خون از آن می چکید، نگاه داشتم. مقداری خون در دست من جمع شد. آنها را آشامیدم. وقتی بیدار شدم خود را در عالم دیگر دیدم. روح الاهی از تجلی خویش جسمم را می گذاخت و سراپای من را انوار فیض خداوند فرو گرفته بود. سروری الاهی در خود می دیدم. اسرار وحی خداوندی با نهایت عظمت و جلال در مقابل چشم من مکشوف و پدیدار بود (اشراق خاوری، ۱۳۴ب: ۲۱۴-۲۱۶).

۳. احمد اسماعیل بصری

احمد اسماعیل بصری (موسوم به احمد الحسن، سرکرده جریان یمانی) خواب را به عنوان

یکی از شهادت‌های پروردگار بر خود دانسته و آن را حجت قطعی و کوتاه‌ترین راه ممکن برای اثبات خود معرفی می‌کرد (بصری، ۱۴۳۱ق: ج ۱، ۷). او نخستین آشنایی خود با حضرت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه الشریف را به یک خواب نسبت می‌داد:

ماجرای دیدار این است که من شبی از شب‌ها در خواب بودم که رؤیایی در آن خواب دیدم؛ گویی که امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف کنار درب نزدیک به ضریح سید محمد برادر امام حسن عسکری علیه السلام ایستاده بود و به من امر می‌کرد که به دیدارش بروم. بعد از آن از خواب بیدار شدم و ساعت دو شب بود (بصری، بی‌تا: ۱۵).

او کوتاه‌ترین راه ایمان به غیب را استفاده از خود غیب می‌دانست و درباره آداب آن سفارش می‌کرد که پس از سه روز روزه‌داری، به حضرت زهرا علیها السلام متوسل شوید و از خدا بخواهید که حق را در عالم رؤیا و مکاشفه یا به وسیله یکی از نشانه‌های غیبی به شما نشان دهد (بصری، ۱۴۳۱ق: ج ۱، ۷). وی در جای دیگری خواندن دعایی برای مدت چهل شب را سفارش می‌کند (انصار الامام المهدی، بی‌تا: ۶۷) و آن را مقدمه کشف حقیقت از راه رؤیا می‌داند (واحد تحقیقاتی انشارات انصار الامام المهدی، بی‌تا: ۲۴).

در ادله دعوت جریان یمانی درباره خواب آمده است:

یکی دیگر از راه‌های شناخت حجت‌های الهی در هر زمان، وحی به وسیله رؤیاهای صادقانه به مؤمنان همان زمان بوده است و در خصوص یمانی نیز آیات و روایات متعددی، یکی از روش‌های شناخت حجت خدا در آخرالزمان را رؤیای صادقانه ذکر نموده‌اند و تا کنون بیش از هزاران رؤیای صادقه برای حقانیت یمانی توسط مؤمنین دیده شده است (انصار الامام المهدی، بی‌تا: ۵۲).

در ادامه نوشته‌اند:

رؤیا راهی است که خدا با آن، با همه بندگان و انبیاء و رسل سخن می‌گوید؛ چه از اولیای خدا باشند و چه از دشمنان، چه مؤمن و چه کافر. خدا به فرعون، کافر مصر وحی کرد، از طریق رؤیایی که یوسف علیه السلام با استفاده از آن، اقتصاد دولت را بنا نهاد (همان: ۵۷).

نویسنده ادله جامع دعوت جریان یمانی، با تأویل آیه **﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَ فِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعِنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوْ لَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾** (فصلت: ۵۳) در پی اثبات ادعای خود است و نشان دادن آیات در انفس را همان دیدن رؤیا می‌داند (فصلت: ۵۸) که در قسمت سوم نقد آن بیان خواهد شد.

احمد اسماعیل مدعی است:

چون شیطان نمی‌تواند در قالب رسول خدا ﷺ و اهل بیت علیهم‌السلام تمثیل پیدا کند، اگر کسی آنان را در خواب ببیند، می‌بایست سخن‌شان را همچون حدیث قطعی بپذیرد.

وی با استناد به آیه ﴿تَخُنُّ نَفْسُ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ﴾ (یوسف: ۳) می‌نویسد:

خدا در سوره یوسف، دقیقاً از رویا سخن می‌گوید... در همین سوره رؤیای انبیاء و رؤیای مردم عامه به خصوص رؤیای فرعون کافر را ذکر می‌کند و تمام آن رؤیاها بر زمین تحقق یافت و در قالب واقعیت پدیدار گشت و همچنین علتش این است که منبع و مصدر آن تنها از جانب خداوند متعال است ما انصار امام مهدی به مردم می‌گوئیم، مؤمنان بسیاری هستند که هر کدام در عالم رؤیا، رسول الله ﷺ یا ائمه اطهار علیهم‌السلام را دیدند... ما از طریق آن، مصداق در باب عقیده به خلافت الاهی بر زمین را تشخیص می‌دهیم و بیان می‌داریم که مصداق این عقیده در عالم رؤیا می‌باشد؛ همان‌گونه که در قرآن موجود است و یعقوب نبی علیهما السلام به واسطه رؤیا، تشخیص داد که خلیفه الاهی بعد از او، فرزندش یوسف می‌باشد.

نقش خواب در گرایش به مدعیان مهدویت

در این قسمت نقش رؤیا باوری در گرایش به مدعیان معاصر مهدویت با معرفی برخی از مصادیق تبیین خواهد شد:

۱. شیخیه

ملا عبدالکریم قزوینی (معروف به میرزا احمد کاتب) درباره ایمان آوردن به جریان شیخیه و بابیت می‌نویسد:

خودم را شخصی یافتم گرفتار انواع متاعب و هموم پریشانی من آن به آن زیاد می‌شد تا صبح اسیر این خیالات بودم؛ آن شب را غذا نخوردم و به خواب نرفتم. گاهی مناجات می‌کردم و می‌گفتم الاهی تو بینا و آگاهی که من جز رضا تو مقصودی ندارم و همواره طالب اراده تو هستم. هر وقت می‌بینم دین مقدس تو را مردمان به مذاهب مختلفه منشعب ساخته‌اند، سراسیمه می‌شوم. ای خدا مرا مساعدت فرما از این سرگردانی نجات ده و از این سیل شکوک رهائی بخش به سرچشمه هدایت دلالت کن و به مقصود واقعی برسان، گریه سوزناکی به من عارض شد، خیلی گریه کردم، زیرا دیدم که تاکنون هر چه زحمت کشیده‌ام بی‌نتیجه بوده و عمرم هدر رفته است، در این بین‌ها خوابم برد. در خواب دیدم شخص بزرگواری از اجله سادات روی منبر قرار رفته و جمعیت زیادی که دارای وجوه نورانی بودند، پای منبر او نشسته‌اند و آن سید جلیل به تفسیر این آیه مشغول است که در قرآن نازل شده ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾ (عنکبوت: ۴۹) نورانیت

رخسار آن سیدجلیل مرا مبهوت ساخت. برخاستم و رفتم که خود را به پای او بیفکنم، که از خواب بیدار شدم. سرور و نشاط عجیبی قلب مرا احاطه کرده بود که وصف آن نتوانم در قزوین شخصی بود موسوم به حاج الله وردی پدر آقا محمدجواد فرهادی. این شخص در جمیع قزوین به صلاح و نورانیت قلب معرفت حقایق مشهود بود، نزد او رفتم و خوابم را برایش نقل کردم، چون خواب مرا شنید، خندید و گفت آن سیدجلیلی که در خواب دیدی، چنین و چنان نبود و یکایک اوصاف و شمایل او را بیان کرد، من تعجب کردم و گفتم چرا، فرمود آن شخص جلیل جناب حاجی سیدکاظم رشتی است که در کربلا سکونت دارد. پیروان بسیار دارد که در ظل تعالیم او مهذب و از دریای علمش مستفیدند(اشراق خاوری، ۱۳۰: ج ۲، ۹۰۰-۹۰۱).

۲. باییت

خواب‌گرایی در باییت به شدت رواج داشت، از این رو بسیاری از مدعیان مهدویت علی محمد شیرازی،^۱ مدعی هستند که کاظم رشتی پیش از مرگ بر پایه خواب یک چوپان وعده ظهور مهدی موعود^ع را داده است:

کاظم رشتی (دومین سرکرده شیخیه، م ۱۲۵۹ق) هر سال ماه ذی‌القعدة از کربلا به کاظمین می‌رفت و برای روز عرفه به کربلا بازمی‌گشت؛ بر این اساس اوایل ماه ذی‌القعدة سال ۱۲۵۹ قمری به کاظمین رفت. هنگام ظهر به مسجد برآه (میان بغداد و کاظمین) رسید. وقت اذان زیر درخت خرما می‌روید که مرد عربی به سویش رفت و گفت: سه روز پیش حضرت رسول الله^ص را در خواب دیدم که به من فرمود: ای چوپان، گفتار مرا درست گوش بده و در خاطر نگهدار. همین جا بمان؛ روز سوّم یکی از اولاد من به نام سیدکاظم، به همراه پیروانش خواهد آمد و اوّل ظهر زیر درخت خرما، نزدیک این مسجد خواهد ایستاد. سلام مرا به او برسان و بگو مژده باد که ساعت مرگ تو نزدیک است؛ پس از زیارت کاظمین فوراً به کربلا برگرد، زیرا پس از سه روز از ورود به کربلا، یعنی در روز عرفه وفات خواهی کرد و طولی نمی‌کشد که پس از وفات تو موعود الهی ظاهر می‌شود و جهان را به نور جمال خویش منور می‌سازد. همراهان از این گفتار غمگین شدند؛ سید به آنان فرمود: شما مرا برای خاطر موعود بزرگوار دوست می‌دارید، با این همه آیا راضی نمی‌شوید که من بروم تا او بیاید. این عبارت خیلی معروف است من از ده نفر بیشتر که در آن روز حاضر بودند، شنیدم که گفتند: سید رشتی در آن روز این بیان را فرمود. با این همه

۱. باید توجه داشت که ادعای مهدویت از سوی علی محمد شیرازی در هیچ يك از آثارش طرح یا ثبت نشده است؛ از سویی آثار بهائیت، از جمله تاریخ نبیل نیز ادعای مهدویت را در وقایع سال ۱۲۶۴ و پس از ورود به تبریز گزارش کرده و به او نسبت می‌دهد و پیش از آن تنها می‌نویسد او خود را فرستاده شخص غایب می‌دانست(پرهیزگار، ۱۳۹۵ش: ۱۲۴).

همان اشخاص که به چشم خود دیده و به گوش خود شنیدند، بعد از ظهور حضرت باب به انکار و عناد قیام کردند(اشراق خاوری، ۱۳۴ب: ۳۳-۳۵).

نبیل زرنندی (مورخ بهائی) در تاریخ بابیت، شیوه آشنایی و گرایش هجده تن از یاران و خواص علی محمد شیرازی (موسوم به حروف حی) را این گونه با خواب و الهام گره می زند: ملاً علی با قلبی مملوّ از ایمان به حضور مبارک مشرف شد و بقیه هر کدام نیز به طریقی محبوب عالمیان را شناختند. یکی در عالم رؤیا به حضور مبارک رسید؛ دیگری در وسط نماز به حقیقت پی برد؛ سوّمی به الهام الاهی حضرت محبوب را شناخت و همه به حضور مبارک مشرف شدند و ملاً حسین هم با آنان همراه بودند. بدین طریق ۱۷ نفر از حروف حی مجتمع شدند و اسامی کلّ در لوح محفوظ خداوند ثبت گردید و به تدریج هیجده نفر کامل گردید و برای نشر نجات الله مأمور گردیدند(اشراق خاوری، ۱۳۴ب: ۵۶).

عباس افندی (معروف به عبدالبهاء، دومین سرکرده بهائیت) درباره چگونگی ایمان آوردن فاطمه زرین تاج (از سران بابیت، معروف به قرّة العین) به علی محمد شیرازی می نویسد: نخستین تماس و اتصال طاهره با امر بدیع، به عبارت دیگر ایمان اولیه طاهره، بر اثر استمرار در ادعیه و مشاهده رؤیا حاصل گردیده است (افندی، ۱۳۴۳ش: ۲۹۵).

وی همچنین درباره پیامد بشارت ظهور موعود و سفارش به جستجوی آن حضرت از سوی کاظم رشتی می نویسد:

از اجلّه تلامذه ایشان رفتند و در مسجد کوفه معتکف گشتند و به ریاضت مشغول شدند و بعضی در کربلا مترصد بودند؛ از جمله جناب طاهره روز به صیام و ریاضات و شب به تهجد و مناجات مشغول بود تا آن که شبی در وقت سحر، سر به بالین نهاده، از این جهان بی خبر شد و رؤیای صادقه دید. در رؤیا ملاحظه نمود که سید جوانی عمامه سبز بر سر و عبای سیاه در بر دارد. پای مبارکش از زمین مرتفع است؛ در اوج هوا ایستاده و نماز می گذارد؛ در قنوت آیاتی تلاوت می نماید. جناب طاهره یک آیه از آن آیات را حفظ می نماید و در کتابچه خویش می نگارد، چون حضرت اعلی ظهور فرمودند و نخستین کتاب احسن القصص منتشر شد، روزی در جزوه احسن القصص جناب طاهره ملاحظه می نمود، آن آیه محفوظه را آن جا یافت. فوراً به شکرانه پرداخت و به سجود افتاد و یقین نمود که این ظهور حقّ است (همان: ۲۹۴-۲۹۶).

در یک فرسخی شیراز جوانی به نام عبدالوّهّاب به ملاعلی بسطامی رسید و در حالتی که اشک از چشمش سرازیر بود، خواب خود را برای او تعریف کرد و از وی خواهش کرد که در خدمتش باشد. وی به ملاعلی گفت:

دیشب در عالم رؤیا مشاهده نمودم که جارچی در بازار شیراز جار می‌زند و مردم را مژده می‌دهد که حضرت امیر علیه السلام تشریف آورده‌اند؛ برخیزید؛ بروید، جستجو کنید و تماشا کنید که آن حضرت برات آزادی از آتش جهنم را به مردم می‌دهد. بشتابید هرکس که برات آزادی را از آن حضرت بگیرد، گناهانش آمرزیده است و هرکس محروم شود، از بهشت برین محروم خواهد بود. به محض این‌که صدای این جارچی به گوشم رسید، برخاستم و به راه افتادم تا به جائی رسیدم که دیدم شما ایستاده‌اید و مردم دور شما اجتماع کرده، هر یک از نفوس از دست شما ورقه‌ای می‌گرفت. از خواب بیدار شدم؛ به سوی دکان خود آمدم، ناگهان شما را دیدم که همراه شخصی که عمامه بر سر داشت، از مقابل من گذشتید (اشراق خاوری، ۱۳۴: ۷۰-۷۱).

همچنین گزارش شده است که خادم مقبره شیخ طبرسی نیز شب پیش از رسیدن باب‌الباب و اصحاب به آن نقطه، در عالم رؤیا حضرت سیدالشهداء علیه السلام را با هفتاد و دو نفر از اصحاب با وفای آن حضرت و جمع دیگری از پیروان دید که به قلعه شیخ تشریف آورده و در آن جا منزل کردند و به جنگ و جهاد مشغول شدند. روز بعد ملاحسین بشرویه‌ای را دید که به مقبره شیخ وارد شد. متوجه شد که این همان حضرت سیدالشهداء علیه السلام است که در رؤیا به همین شکل و شمایل دیده است (همان: ۳۰۹). این در حالی است آنان به قتل و غارت کم‌سابقه مردم پرداختند.

همچنین عبدالکریم قزوینی در بیان چگونگی رهیافتن به حقانیت ادعای علی محمد شیرازی، به خواب خود استناد می‌کند:

شب عید را به نماز و دعا گزارندم، بغتتاً خوابم برد؛ در خواب دیدم مرغ سفیدی مثل برف دور سر من پرواز می‌کند؛ پهلوی درختی ایستاده بودم، مرغ روی شانه آن درخت نشست و با نغمه مؤثری که از وصف آن عاجزم گفتم: ای عبدالکریم، آیا در جستجوی مظهر موعود هستی، منتظر باش که در سینه ستین ظاهر می‌شود (همان: ۱۵۲).

محمد حسینی (نویسنده بهائی) نیز در وصف گرایش حروف حی (۱۸ تن از یاران اولیه علی محمد شیرازی) به نقش خواب در گرایش آنان پرداخته و می‌نویسد:

یک شب حضرت باب به وی (ملاحسین بشرویه) فرمودند: فردا سیزده نفر از شیخیه و همراهان قبلی شما به شیراز خواهند رسید. در حق آنان دعا نما تا حقیقت را شخصاً ببابند. صبح روز بعد پس از مراجعت از بیت مبارک باب، ملاحسین دریفات که ملاعلی بسطامی (از شاگردان کاظم رشتی) و دوازده تن از همراهان او به مسجد ایلخانی وارد گشته‌اند... از آن لحظه به بعد همگی در حجرات خود به راز و نیاز و دعا و نماز پرداختند... بسطامی شب

سوم اعتکاف در رؤیا به حضور باب شرفیاب گشت... همراهان جناب بسطامی نیز هر يك به طریقی فائز به ایمان گشتند. غالب آنان در عالم خواب و رؤیا... تاکنون هفده نفر ایمان آورده‌اند... ملا محمدعلی بارفروشی (از شاگردان کاظم رشتی) از راه رسید... (شیرازی) فرمودند: تعجب مکن ما در عالم روح با وی مذاکره کرده و منتظر او بودیم... در میان هجده تن مؤمنین اولیه به حضرت باب، بانوی فاضله و شاعره جوانی بود که جناب سیدرشتی به وی لقب قره العین داده بود. وی نیز در کربلا بر اثر زیارت حضرت باب در رؤیا، ایمان یافت... هرگز به زیارت حضرت باب در عالم جسمانی فائز نگشت. وی هفدهمین مؤمن به حضرت باب محسوب است (محمدحسینی، ۱۹۹۵م: ۱۸۸-۱۸۹).

وی همچنین درباره نقش خواب در ایمان ملاصادق خراسانی (از شاگردان کاظم رشتی است که شهادت بر بابت علی محمد شیرازی را بر اذان نماز جمعه شیراز افزود) می نویسد:

جناب ملاصادق... برای کشف نام موعود مقدس، به دعا و مناجات برخاست تا آن که يك روز در رؤیا، سیمای سید جوان شیرازی را که قبلاً در کربلا زیارت کرده بود، مشاهده نمود... فائز به ایمان گشت (همان: ۲۰۵-۲۰۶).

۳. احمد اسماعیل

جریان نوپدید معاصر، موسوم به یمانی نیز همچون هم‌پالگانش، به خواب باوری می خواند؛ از این رو پس از گفتگو با پیروان و حتی مبلغان این گروهك، داستان خوابی را می شنویم که آنان پیش از گرایش به این جریان و پس از رعایت دستورات فرقه‌ای (که بیان شد) دیده‌اند و آن را دلیل حقانیت گرایش خود به این مسلک می دانند که به جهت اختصار و از سویی معاصر بودن اشخاص و مستبصر شدن برخی از آنان، تفصیلش بیان نمی شود.

نقد حجیت خواب در گرایش به مدعیان

حجیت خواب در گرایش به مدعیان مهدویت، از جهات گوناگونی قابل بررسی و نقد است:

۱. هدف از ترویج خواب باوری

مدعیان دروغین با ترویج خواب باوری، سه هدف را دنبال می کنند؛ نخست در پی فراهم سازی زمینه های نفوذ کلام خود در مخاطبان موعودباور هستند؛ سپس القای مصونیت، به گونه ای که مخاطب گمان می کند که مدعی از خطا مصون است و باید بی چون و چرا دستوراتش را بپذیرد، از این رو به هدف سوم نائل می شوند؛ یعنی سلب قدرت نقد از خود، همچون احمد احساسی که با ادعای ارتباط با ائمه اطهار علیهم السلام از راه خواب، آموزه های خود را به

معصومان علیهم‌السلام نسبت می‌داد و چنین می‌نمود که باید کلامش همچون کلام معصوم بی‌کم و کاست پذیرفته شود؛ در حالی که خود معصومان علیهم‌السلام نیز در برابر مخاطب چنین نبودند و حق پرسش را برای او باقی می‌گذاشتند و او را تابع کور و کر نمی‌خواستند، از این رو به تفکر و تعقل سفارش می‌کردند و با دلیل عقلی و نقلی مخاطب را قانع می‌کردند؛ ولی مدعیان منحرف، چون بر حق نیستند و امکان اثبات ادعاهای خود را ندارند، از این رو با شیوه درست نمی‌توانند به اهداف باطل خود برسند؛ بنابراین به مغالطه رو کرده و با راه‌های باطل سعی دارند بر انحراف خود لباس حقانیت بپوشانند.

۲. لزوم بررسی احوال مدعیان

رؤیا در روایات، سه‌گونه دارد؛ یا بشارتی است که خدا به مؤمن می‌دهد یا آنچه شیطان القا می‌کند یا خواب‌های آشفته است:

بشارت من الله للمؤمن و تحذیر من الشیطان و اضغاث احلام (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۵۸، ۱۸۱).

خواب چون امکان راستی‌آزمایی ندارد، مجال لازم را برای سوءاستفاده فرصت‌طلبان فراهم می‌آورد، از این رو در مواجهه با مدعیان می‌بایست احوال آنان و سایر قرائن بررسی شود؛ برای نمونه گفتار و کردار شیخ احمد احسایی و رابطه او با علمای معاصرش، شرایط را برای بررسی ادعاهای مبتنی بر خواب او هموار می‌کند؛ از جمله تکفیر وی توسط علمای و بزرگان شیعه (نورمحمدی: ۱۳۹۳ش: ۲۳ و ۷۰) جریان بهشت‌فروشی او (تنکابنی، ۱۳۸۶ش: ۸۶) تملق و خلاف واقعی (احسایی، ۱۴۳۰ق: ج ۲، ۲۴۴) وی نسبت به دربار قاجار (نجفی، ۱۳۸۳ش: ۳۱) ادعای کیمیاگری و اظهار باورهای باطل توسط او.

۳. عدم حجیت خواب در اثبات اصول و فروع دین

پیامبر خاتم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم کتاب خدا و عترت علیهم‌السلام را دو راه دست‌یابی به هدایت معرفی می‌فرماید:

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ التَّقْلِيدِ كِتَابِ اللَّهِ وَعِشْرَتِي أَهْلِ بَيْتِي (قی، ۱۴۰۴ق: ج ۲، ۳۴۵).

بنابراین در اعتبارسنجی رؤیا، می‌بایست آن را بر کتاب خدا و سنت معصوم علیهم‌السلام عرضه کرد که میزان حق و باطل هستند.

امام صادق علیه‌السلام در رد اثبات اصول و فروع دین با خواب، به صورت مطلق می‌فرماید:

فَإِنَّ دِينَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ أَعَزُّ مِنْ أَنْ يَرَى فِي النَّوْمِ (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۳، ۴۸۲).

روشن است که تقیید این اطلاق به دلیل نیازمند است که وجود ندارد.

اثبات احکام شرعی نیازمند علم است و صرف احتمال و ظن نمی‌توان چیزی را به شرع مقدس نسبت داد، از این رو برای اثبات حجیت برخی از ظنون و خارج شدنشان از ذیل حکم اولیه، دلایلی ارائه شده است که به ظن‌هایی همچون خبر واحد تعلق گرفته و به آنها ظنون معتبره می‌گویند (سبحانی، ۱۴۲۴ق: ج ۳، ۱۲۴). رؤیا و خواب از جمله ظنونی هستند که دلیل و قرینه‌ای بر خروجش از ذیل اصل اولیه وجود ندارد و در نهایت حکم عدم حجیتش باقی می‌ماند (طباطبایی یزدی، بی‌تا: ۱۵۹؛ آملی، ۱۳۹۵ش: ج ۲، ۵). یعنی حجیت رؤیا به اثبات و احراز نیازمند است؛ ولی از سوی عقل و نقل در اثبات آن دلیل صریحی وجود ندارد، از این رو اعتبارش احراز نمی‌شود.

۴. جایگاه خواب در سیره علما

فقه‌ها با استناد به منابع دینی، راه‌هایی را برای دست‌یابی به احکام شرعی و معارف دینی معرفی کرده‌اند، از جمله براساس آیه: ﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ (توبه: ۱۲۲) تقلید را جایز می‌دانند، چون اجتهاد برای همگان امکان‌پذیر نیست و بر پایه این آیه گروهی باید به تفقه در دین (فهم اصول و فروع دین) بپردازند؛ سپس دیگران را با احکام و عقاید دین آشنا کنند، از این رو خواب و رؤیا هیچ حجیت شرعی‌ای ندارد و هیچ يك از فقها آن را کاشف حکم فقهی نمی‌دانند:

ولا يخفى على الأرباب النهى عدم كون الرؤيا طريقاً في غير الأنبياء في الأحكام
بأسرها (نوری طبرسی، ۱۴۲۹ق: ج ۴، ۱۹۰).

شیخ مفید رحمته الله نیز می‌نویسد:

فإننا لسنا نثبت الأحكام الدينية من جهة المنامات (مفید، ۱۴۱۳ق: ۱۳۰).

سران اخباری‌ها نیز در این عرصه، خواب را حتی در استنباط احکام، حجت شرعی

نمی‌دانند:

فلأن الأدلة الدالة على وجوب متابعتهم وأخذ الأحكام عنهم إنما تحمل على ما هو
المعروف المتكرر دائماً... ولاريب أن الشائع الذائع المتكرر إنما هو أخذ الأحكام منهم حال
اليقظة (بحرانی، ۱۴۰۵ق: ج ۲، ۲۸۳).

آنچه به عنوان ادله بر وجوب اطاعت و اخذ احکام از ائمه علیهم‌السلام دلالت می‌کنند، روش‌های متعارف و مورد اطمینان در زمان‌های متفاوت را بیان می‌کند که در این میان نه تنها سخنی از حجیت خواب غیرمعصوم نیست، بلکه شواهد بسیاری بر عدم حجیت آن دلالت دارند؛ بنابراین هنگامی که خواب در اخذ احکام شرعی (فقه اصغر) جایگاهی ندارد، به طریق اولی در اثبات اصول عقاید (فقه اکبر) (سبحانی، ۱۴۲۴ق: ج ۳، ۳۱۶) به ویژه کشف حجت الاهی و امام معصوم علیه‌السلام نقشی نخواهد داشت (حلی، ۱۴۲۹ق: ۳۱۳؛ حلی، ۱۴۰۱ق: ۹۸). آیت‌الله جوادی آملی در این باره می‌نویسد:

شاید سرّش آن باشد که در آن صورت حدّ و مرزی برای رؤیا و مکاشفات عرفانی وجود نمی‌داشت و هرکس هرچه می‌خواست در عالم رؤیا می‌دید یا در عالم مکاشفه مشاهده می‌کرد؛ از امور ساده‌ای مثل این‌که فلانی باید فلان مبلغ را به فلان کس بدهد؛ فلانی باید فلانی را به عقد خود درآورد یا به عقد فلانی درآید یا ... امور مهمی مانند ادعای نیابت و سفارت از حضرت بقیة‌الله عجل‌الله‌فرجه‌الاولی و ... در نتیجه بسیاری از امور، واجب و بسیاری دیگر حرام می‌شدند و الزامات و التزامات فراوانی پدید می‌آمدند و راهی برای نفی و اثبات آنها نبود و خلاصه، سنگی رویی سنگی بند نمی‌شد. در حالی که معیار الزامات و التزامات فقهی در عصر غیبت آن است که دیگران راه عالمانه‌ای برای اثبات یا نفی آن داشته باشند و این راه جز استناد و اتکاء به ادله اربعه (کتاب، سنت، عقد و اجماع) در استنباط فقهی ندارد (جوادی آملی، ۱۳۸۸الف: ج ۶، ۱۴۱).

زیرا براساس حدیث امام صادق علیه‌السلام حلال شریعت پیامبر خاتم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم تا روز قیامت حلال و حرامش تا روز قیامت حرام است:

حَالَلٌ مُحَمَّدٌ حَالَلٌ أَبَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ حَرَامُهُ حَرَامٌ أَبَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا يَكُونُ غَيْرُهُ وَ لَا يَجِيءُ غَيْرُهُ (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۱، ۵۸).

یادسپاری؛ از برخی بزرگان شیعه نیز خواب‌هایی گزارش و در بعضی از کتاب‌ها منتشر شده است؛ ولی باید توجه داشت که خواب‌هایی که از علمای شیعه نقل شده است، در راستای بهره‌برداری و عوام‌فریبی و دنیاطلبی و رسیدن به مقاصد دنیوی آنان نبوده است و در غالب موارد برای خواص گزارش شده و در دوران حیات‌شان از اعلام عمومی خودداری شده است.

۵. دشواری تعبیر رؤیا

تأویل و فهم حقیقت رؤیا، علم دشواری است که به متخصص نیاز دارد (مجلسی، ۱۳۸۸ق: ج ۵، ۳۹۹؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۵۸، ۲۳۴ و ۲۳۸). آن‌گونه که گاهی فقها و عارفان بزرگی

همچون امام خمینی رحمته الله علیه نیز در تعبیر خواب خود اشتباه کرده‌اند (طاهری خرم‌آبادی، ۱۳۹۱ش: ۲۵). از این رو علامه مجلسی رحمته الله علیه درباره تأویل خواب می‌نویسد:

تعبیر رؤیا را انبیا و اوصیا یا کسانی می‌دانند که الهام الاهی را دریافت می‌کنند و تعبیر رؤیا دریای عمیقی است، بلکه به تجربه یافته‌ایم که رؤیای هر کس، تعبیر خاص خود را دارد که همان خواب برای دیگری به صورت متفاوتی تعبیر می‌شود (مجلسی، ۱۳۸۸ق: ج ۵، ۳۹).

بر این اساس همان‌گونه که بسیاری از علما فرموده‌اند، بر فرض صادق بودن خواب، سختی تعبیر آن سبب عدم حجیت رؤیا می‌شود، چون آنچه در خواب دیده می‌شود، اگر از اقسام خواب‌های آشفته نباشد، به دلیل عدم درک صحیح تعبیر خواب و پیام‌های داده شده، نمی‌تواند حجت باشد (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۵۸، ۲۳۸؛ بحرانی، ۱۴۲۳ق: ج ۲، ۲۸۳).

یادسپاری؛ محمد بن قاسم نوفلی درباره علت بی‌تعبیر بودن برخی از خواب‌ها می‌گوید:
به امام صادق علیه السلام گفتم: چگونه است که گاهی مؤمن خوابی می‌بینند و همان‌طور واقع می‌شود و زمانی خوابی می‌بینند و اثری ندارد؟ حضرت فرمود: چون مؤمن بخوابد، از روح حرکتی تا آسمان بکشد و هر چه را روح مؤمن در آسمان ببیند، حق است و هر چه را در زمین ببیند، اضغاث و احلام است (ابن بابویه، ۱۳۷۶ق: ۱۴۵).

مجلسی هم در روایتی دیگری از امام صادق علیه السلام در پاسخ مفصل به همین نکته اشاره می‌کند (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۵۸، ۱۸۳).

۶. تأثیر شیطان در خواب انسان‌ها

روایات اسلامی دوگونه از اثرگذاری شیطان بر خواب را گزارش کرده‌اند:

الف) اثرگذاری بر خواب عموم

خواب در بعضی روایات یکی از اجزاء نبوت دانسته شده است:

إِنَّ الرُّؤْيَا الصَّادِقَةَ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءَ مِنَ النَّبُوءَةِ (ابن بابویه، ۱۴۱۳ق: ج ۲، ۵۸۵).

برخی روایات آن را گونه‌ای از وحی دانسته‌اند:

رُؤْيَا الْأَنْبِيَاءِ وَحْيٌ (طوسی، ۱۴۱۴ق: ۳۳۸).

لیکن روشن است که این سخن درباره انبیا و مرسلین است، نه انسان‌های عادی، زیرا خواب و رؤیای انسان‌های عادی از تصرف شیطان مصون و محفوظ نیست: «أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ» (انبیاء: ۵) و او می‌تواند در خواب انسان‌ها تصرف کند؛ آن‌گونه که پیامبر خاتم صلوات الله علیه

می‌فرماید:

لَا تُحَدِّثْ بِلَعَبِ الشَّيْطَانِ بِكَ مُمٌّ قَالَ إِذَا لَعِبَ الشَّيْطَانُ بِأَحَدِكُمْ فِي مَنَامِهِ فَلَا يَحْدِثَنَّ بِهِ أَحَدًا أَكْرَجَكِي، ۱۴۱۰ ق: ج ۲، ۶۲).

مدعیان خواب‌گرا نیز منکر این حقیقت نیستند (انصاری، ۱۴۳۲ ق: ۲۰ و ۹۰).
از سویی روایات معصومان علیهم‌السلام ظاهر شدن شیطان به ظاهر پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اوصیای آن حضرت را رد کرده‌اند؛ از جمله امام صادق علیه‌السلام به پیروان ابوالخطاب (از مدعیان دروغین عصر امام صادق علیه‌السلام و سرکرده جریان خطاییه) می‌فرماید:

إِنَّ شَيْطَانًا يَقَالُ لَهُ الْمُدْهَبُ يَأْتِي فِي كُلِّ صُورَةٍ، إِلَّا أَنَّهُ لَا يَأْتِي فِي صُورَةِ نَبِيٍّ وَلَا وَصِيِّ نَبِيٍّ، وَلَا أَحْسَبُهُ إِلَّا وَقَدْ تَرَاءَى لِصَاحِبِكُمْ فَأَخَذَرُوهُ (کشی، ۱۴۰۹ ق: ۲۹۳).
همچنین از پیامبر خاتم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم گزارش شده است که فرمود:

مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى؛ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ بِي فِي نَوْمٍ وَلَا يَقْظَةٍ وَلَا بِأَحَدٍ مِنْ أَوْصِيَائِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (هلالی، ۱۴۰۵ ق: ۸۲۳؛ اربلی، ۱۳۸۱ ق: ج ۲، ۵۷).
همچنین از امام حسن عسکری علیه‌السلام گزارش شده است که فرمود:

وَاعْلَمَنَّ أَنَّ كَلَامَنَا فِي النَّوْمِ مِثْلُ كَلَامِنَا فِي الْيَقَظَةِ (کشی، ۱۴۰۹ ق: ۵۷۴).
روشن است که مراد از این نفی، دیدن چهره حقیقی آن حضرات است و این موضوع در عصر آن حضرات معصوم معنا می‌یابد، زیرا در این دوران، کسی ایشان را ندیده است که در خواب بتواند چهره آن بزرگواران را با کسی تطبیق دهد که در خواب دیده است، از این رو ممکن است شیطان با القای خود، توهم مشاهده پیامبر خاتم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم یا ائمه اطهار علیهم‌السلام را در خواب بیننده ایجاد کند؛ همان‌گونه که امام صادق علیه‌السلام به پیروان ابوالخطاب فرمود که شیطان بر رهبر شما مجسم شده است:

وَقَدْ تَرَاءَى لِصَاحِبِكُمْ فَأَخَذَرُوهُ (همان: ۲۹۳).
در این صورت شیطان در قالب پیامبر خاتم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم یا ائمه اطهار علیهم‌السلام ظاهر نشده است؛ بلکه توهم رؤیت این معصومان را برای خواب بیننده پدید آورده است: «وَلَا يَزَالُ إِنْسَانٌ يَزْعُمُ أَنَّهُ قَدْ أَرَاهُ إِيَاهُ» (همان: ۳۰۴)، چون شیاطین می‌توانند القائات خود را به انسان‌ها وارد کرده و آنان را به شبهه گرفتار کنند؛ همان‌گونه که قرآن کریم اصل این موضوع را تأیید کرده و می‌فرماید:

﴿إِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ﴾ (انعام: ۱۲۱ و ۱۱۲).

و هدف از آن را آزمایش بیمار دلان بیان می‌کند:

﴿لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ﴾ (حج: ۵۳).

آیت الله جوادی آملی با اشاره به این حقیقت می‌نویسد:

مشکل این است که اغلب ما امامان معصوم علیهم‌السلام را ندیده‌ایم و اگر صورتی نورانی در خواب ببینیم که صاحب آن ادعا کند که من امام هستم، چگونه او را بشناسیم؟ از کجا معلوم شیطانی که ادعای ربوبیت کرده، ادعای نبوت و امامت نکند؟ پس اگر کسی در بیداری یکی از ذوات مقدس معصوم را ببیند و سپس در خواب صورتی نورانی مشاهده کند و او را بشناسد، این خواب صحیح است؛ اما اگر صورتی ناشناس ادعای امامت کرد، تشخیص آن مشکل است، چون بیشتر امام را ندیده است و شیطان می‌تواند با دروغ او را بفریبد؛ البته او نمی‌تواند به شکل امام و معصوم درآید؛ ولی همان‌گونه که ادعای ربوبیت کرد، ادعای امامت هم می‌کند (جوادی آملی، ۱۳۸۸ ش: ۱۳۹).

بر همین اساس خادم مقبره شیخ طبرسی شخصی را به گمان آن که سیدالشهداء علیه‌السلام است در عالم رؤیا دید و سپس ملاحظه‌ای بشرویه‌ای را در عالم بیداری مشاهده کرد و او را مصداق شکل و شمایل سیدالشهدایی دانست که در عالم خواب دیده بود، از این رو پیرو او شد و در رکاب او همچون بسیاری دیگر از شورشیان قلعه طبرسی کشته شد (اشراق خاوری، ۱۳۴ ب: ۳۰۹).

ب) اثرگذاری بر خواب خواص

گزارش‌هایی از اثرگذاری شیطان بر خواب خواص نقل شده است؛ از جمله مرحوم کلینی رحمته‌الله در گزارشی از امام صادق علیه‌السلام آورده است که امیرمؤمنان علی علیه‌السلام می‌فرمود:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْإِحْتِلَامِ وَمِنْ سُوءِ الْأَخْلَامِ وَأَنْ يَلْعَبَ بِي الشَّيْطَانُ فِي الْيَقَظَةِ وَ الْمَنَامِ (کلینی، ۱۴۰۷ ق: ۲، ۵۳۶).

برخی مفسران نیز ذیل آیه ﴿إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئاً إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (مجادله: ۱۰) روایتی را از امام صادق علیه‌السلام گزارش کرده‌اند که از ظاهر شدن شیطان در قالب چهره رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، امیرمؤمنان علی علیه‌السلام و حسنین علیه‌السلام خبر می‌دهد و مرگ این حضرات را بر اثر مسمومیت به حضرت فاطمه علیها‌السلام نشان می‌دهد. پیامبر خاتم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم پس از اطلاع از این رؤیا و جستجوی معنای آن از جبرئیل، متوجه می‌شود که شیطانی به نام ده‌ار برای آزار حضرت زهرا علیها‌السلام این رؤیا را ایجاد کرده است (قمی،

۱۳۶۷ش: ج ۲، ۳۵۵؛ بحرانی، ۱۴۱۶ق: ج ۵، ۳۱۹).

گرچه برخی از محققان در این روایت و منبع آن تردید کرده‌اند (ترابی شهرزایی، ۱۳۸۷ش: ۳۱۲) و برخی کلیت این روایت را پذیرفته‌اند (قمی، ۱۳۶۷ش: ج ۲، ۳۵۵؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۵ق: ج ۵، ۱۴۶؛ بحرانی، ۱۴۱۶ق: ج ۵، ۳۱۹) ولی حقیقت آن است که این موضوع با عصمت حضرت زهرا علیها السلام سازگار نیست.

این موضوع از آن جهت اهمیت دارد که احمد اسماعیل بصری - که در اثبات حقانیت خود به خواب استناد می‌کند - این روایت را در حالی پذیرفته است (انصاری، ۱۴۳۲ق: ۸۲) که به تصرف شیطان در خواب کسی همچون حضرت زهرا علیها السلام تصریح دارد که هم معصوم است و هم چهره پیامبر خاتم صلوات الله علیه و امیرمؤمنان علیه السلام را به خوبی می‌شناسد؛ بنابراین خواب‌سازی و القای شیطان برای ما که نه معصوم هستیم و نه چهره آن حضرات را دیده‌ایم، به طریق اولی ممکن است؛ بنابراین استناد به خواب در حجیت ادعاهای مدعیان مهدویت نمی‌تواند حجت باشد.

یادسپاری؛ برخی از مدعیان، الهام و وحی را تنها مصدر و منبع خواب معرفی کرده‌اند؛ اگر چنین است، خاستگاه خواب‌های شیطانی و سایر خواب‌ها چیست که در روایات آمده است؟

۷. تشابه قالب مشاهدات مدعیان در عین تکذیب رقا

مدعیان خواب‌گرا، الهام و وحی را منبع و مصدر خواب معرفی کرده‌اند. جهیمان عتبی از شیوخ سلفی و وهابی مقیم عربستان و معرف «محمد بن عبدالله قحطانی» به عنوان مهدی موعود در اثبات ادعاهایش می‌گوید:

دو سال است که برادران، او را به عنوان مهدی می‌شناسند... به شما بشارت می‌دهم که بارها خواب‌ها درباره خروج مهدی دیده شده و کسانی خواب دیده‌اند که این مهدی را ندیده بودند. وقتی دیدند، تأیید کردند که همان است که در خواب دیده‌اند. او حدیثی هم از پیامبر در تأیید خواب خواند که فرمود: «لَمْ يَبْقَ مِنَ الْوَحْيِ إِلَّا الْمُبَشِّرَاتُ... الرَّؤْيَا الصَّالِحَةُ» (جعفریان، ۱۳۹۱ش: ۲۵۲).

در حالی که براساس روایات خواب، گونه‌هایی دارد و ممکن نیست که خاستگاه همه آنها به ویژه خواب‌های شیطانی وحی و الهام الهی باشد.

یادسپاری؛ هر یک از مدعیان مهدویت، ادعاهای غیر خود را تکذیب می‌کنند؛ برای نمونه احمد اسماعیل، سران شیخیه، بابیت و بهائیت را از مدعیان دروغین می‌خواند؛ در حالی است

که سران این جریان‌ها نیز از خواب برای اثبات حقانیت خود بهره گرفته‌اند.

با بررسی آثار و تاریخ مدعیان و جریان‌های انحرافی روشن می‌گردد که شیوه و سیره بسیاری از سران و پیروان فرق انحرافی در خواب‌گرایی و ترویج آن، یکسان است؛ برای نمونه می‌توان گزارشی را خواند که از گرایش فاطمه زرین تاج به بابت نقل شده است و آن را با شیوه‌ای مقایسه کرد که جریان احمد اسماعیل امروزه به پیروان خود برای خواب دیدن توصیه می‌کند و این‌گونه، دریافت که هر دو از يك راه و روش بهره می‌گیرند؛ درباره حروف حی گروهك بابت گزارش شده است که آنان روزها را به روزه و ریاضت و شب‌ها را به تهجد و مناجات می‌گذرانند؛ همان نسخه‌ای که پیروان احمد اسماعیل برای دیدن رؤیا و شناخت حجت الاهی از طریق از آن، برای پیروان‌شان می‌پیچند.

۸. نفی خواب مخالفان

خواب و رؤیا زمانی نزد مدعیان دروغین صحیح است و حجیت دارد که در راستای اهداف و ادعای آنان باشد و تأییدشان کند؛ لیکن اگر با استناد به خواب و رؤیا سخنی برخلاف ادعای آنان مطرح شود، به تکذیب آن خواب و رؤیا می‌پردازند (المغربی، ۱۴۳۴ق: ۱۸)؛ برای نمونه پیروان احمد اسماعیل در این باره می‌نویسند:

لكن البعض وصلت به المرأة .من اجل رد دعوة الحق .الى أن يكذب ويخترق رؤى،
غرضه منها إبعاد الناس عن الإيمان بدعوة الحق والتشويش عليهم، شاهدت ذلك
بنفسى مراراً.» و در ادامه از احمد اسماعیل گزارش می‌کند که رؤیای مخالفان خود را چنین
می‌نماید: «فهم بكل سهولة يقومون بتأليف رؤى مكذوبة ضد خليفة الله في زمانهم في
محاولة بائسة للطعن بشهادة الله أمام المؤمنين (ابوحسن، ۱۴۳۴ق: ج ۲، ۶۶).

۹. توقیفی بودن تعداد ائمه اطهار عليهم السلام

باید توجه داشت که بر اساس باورهای اسلامی، تعداد ائمه اطهار عليهم السلام توقیفی است و این تعداد برخلاف کسانی که امامت و مهدویت را نوعی می‌دانند، قابل کاهش یا افزایش نیست؛ بر این اساس بهره‌گیری مدعیان از خواب در اثبات امامت و مهدویت خود، با مسلمات باورهای اسلامی به ویژه تشیع سازگاری ندارد.

۱۰. حجیت خواب انبیاء عليهم السلام

برخی مدعیان با استناد به عمل کرد بعضی پیامبران بر پایه خواب هستند تا آن را به حجیت

خواب عموم تعمیم دهند؛ این درحالی است که باید توجه داشت از يك سو حجیت خواب در این موارد، ویژه پیامبری است که نبوت او ثابت شده است؛ نه مدعی‌ای که اصل ادعایش محل بحث است. از سوی دیگر در خصوص آیه «نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ» (یوسف: ۳) روایاتی وجود دارد که از علم حضرت یعقوب علیه السلام به نبوت حضرت یوسف علیه السلام پیش از خواب او گواهی می‌دهد، از این رو آن حضرت بر پایه علم، پیراهن خاص حضرت ابراهیم علیه السلام را به یوسف علیه السلام می‌پوشاند که ویژه اوصیا علیهم السلام است، نه صرفاً بر پایه خواب حضرت یوسف علیه السلام (ابن بابویه، ۱۳۹۵ ق: ج ۱، ۱۴۳).

یادسپاری؛ محتوای خواب حضرت یوسف علیه السلام پیشگویی وقایع خارجی است و برجایگاه نبوت دلالت ندارد.

۱۱. دوگانگی خواب مدعیان با وقایع خارجی

خواب‌هایی که مدعیان برای بهره‌گیری‌های خود بازمی‌گویند، با رخدادهای عالم بیداری متفاوت است؛ از جمله جریانی که احمد احسایی در قالب تعریف خواب مطرح می‌کند و از کسب اجازه در خواب خبر می‌دهد، از جهات گوناگون محل اشکال است:

الف) تاریخ گزارش می‌کند که احسایی ادبیات عرب را نزد شیخ محمدبن شیخ محسن در روستای قزین فرا گرفته است و در دوران جوانی درس علمایی همچون آقا محمد بهبهانی و سیدمهدی بحرالعلوم را در عراق درک کرده است و از بزرگانی همچون سیدمهدی بحرالعلوم، میرزا محمدمهدی بهبهانی، سیدعلی طباطبائی صاحب ریاض، شیخ احمد بحرانی دمستانی، شیخ موسی فرزند شیخ جعفر کاشف الغطاء، شیخ حسین و شیخ احمد آل عصفور اجازه نقل حدیث گرفته است (نورمحمدی، ۱۳۹۳ ش: ۱۳).

ب) علم معصوم خطا نمی‌پذیرد، چون به دانش الاهی باز می‌گردد، از این رو در علوم الهامی ایشان نیز اشتباه راه ندارد؛ ولی نظریه‌ها و آموزه‌هایی که احسایی ملهم از معصوم می‌داند، بر پایه قرآن و سنت نقد شده و بطلانش ثابت شده است. نگرش او به معاد جسمانی از جمله این ایده‌هاست که با قرآن حکیم، سنت معصومان علیهم السلام و آراء متکلمان در تضاد بود و به تکفیر وی توسط دانشمندان بزرگی همچون شهید ثالث (آیت‌الله محمدتقی برغانی) انجامید (همان: ۲۳ و ۷۰).

۱۲. استناد نادرست به آیات و روایات

مدعیان دروغین مهدویت در اثبات خواب‌گرایی خود، با شیوه‌های باطن‌گرایی، تأویل و تفسیر به رأی، تحریف، تحذیف و تقطیع به آیات و روایات دست می‌آویزند که به نمونه‌ای از تأویل در آیات و تحریف در روایات اشاره می‌شود:

الف) تأویل در آیات

تأویل آیه ۵۳ سوره مبارکه فصلت، براساس نص روایات، باطل است، زیرا در تبیین مصداق آیات در انفس آمده است که مراد، مسخ شدن برخی افراد پیش از ظهور است؛ از جمله امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

فِي قَوْلِهِ عَزَّوَجَلَّ «سُنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ» قَالَ فِي الْأَفَاقِ انْتِقَاصُ الْأَطْرَافِ عَلَيْهِمْ وَفِي أَنْفُسِهِمْ بِالسُّخِّحِ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَنَّهُ الْقَائِمُ
☞ (استرآبادی، ۱۴۰۹ق: ۵۲۷).

ب) تحریف در روایات

احمد اسماعیل در اثبات خواب‌گرایی، به تحریف گزارش بزنتلی از امام رضا علیه السلام دست می‌آلاید و چنین می‌نماید که او از امام رضا علیه السلام درباره رؤیا سؤال می‌کند و حضرت در پاسخ این پرسش می‌فرماید:

اگر آنچه را که می‌خواهید به شما بدهیم، برای تان شر خواهد بود و گردن صاحب این امر گرفته می‌شود (بصری، ۱۴۲۸ق: ۴۲).

در حالی که در روایت از «رؤیا» پرسش نمی‌شود؛ بلکه بزنتلی از «رؤیت» سؤال می‌کند (حمیری قمی، ۱۴۱۳ق: ۳۸۰) و روشن نیست که مراد از رؤیت، دیدن چه چیزی است و هیچ دلیل بر دیدن خواب وجود ندارد، چون این روایت با تفصیل بیشتر بدون هیچ اشاره‌ای به خواب و رؤیا نیز گزارش شده است (کلینی، ۱۴۰۷ق: ج ۲، ۲۲۴).

۱۳. اثرگذاری حوادث بر خواب

خواب از تصورات ذهنی و حوادث زندگی روزانه انسان اثر می‌پذیرد، از این رو مدعیان با علم به این حقیقت، سناریوی خود را چنان تنظیم می‌کنند که با بهره‌گیری از خواب، آنچه را می‌خواهند به مخاطب خود القا کنند؛ بنابراین دستور به روزه و تهجد (شب‌زنده‌داری برای نماز و دعا) برای دیدن رؤیا می‌دهند و این‌گونه ذهن او را آماده و درگیر دیدن رؤیا می‌کنند.

روشن است، کسی که به نیت دیدن چنین رؤیایی، روزها را روزه می‌گیرد و شب‌ها را به نماز و دعا می‌گذراند و همه فکر و ذهن خود را درگیر این موضوع کرده است؛ در نهایت پس از چند روز انتظار، چنین خوابی را خواهد دید؛ همان‌گونه که انسان‌ها، بسیاری از حوادث روزانه یا مشغله‌های ذهنی زندگی خود را شب در خواب می‌بینند.

یادسپاری؛ در گزارش خواب‌هایی که پیروان فرق انحرافی دیده‌اند به روشنی این حقیقت را می‌توان دریافت که رؤیای آنان، از مشاهدات بصری و تصاویر ذهنی‌شان برخاسته است، زیرا در تصویرسازی خواب خود، از مسجدی همچون مسجد کوفه در فیلم امام علی علیه السلام و از چهره نورانی و غیرواضح امامی که دیده‌اند، همچون فیلم امام رضا علیه السلام سخن می‌گویند که نقش تصاویر ذهنی بیننده خواب و القاهای مدعیان در اصل دیدن خواب و آنچه را خواب بیننده می‌بیند، روشن می‌سازد.

نتیجه‌گیری

مدعیان فعال مهدویت در دوره معاصر با تأکید بر رؤیاباوری و ترویج خواب‌گرایی در پی اثبات ادعاهای خود و جذب موعودباوران و مصونیت و نفوذ کلام در مخاطب هستند، از این رو خواب‌های خود و ملاقات خوابی با ائمه اطهار علیهم السلام را بازگو می‌کنند و از چیزهایی می‌گویند که در خواب به دست آورده‌اند، از این رو خواب در گرایش به این مدعیان نقش بسیاری داشته و بسیاری بر پایه این باور، به آنان پیوسته‌اند و لا اقل چنین گفته‌اند؛ لیکن در نقد این گرایش غیرقابل اثبات، باید به این نکته‌ها توجه داشت:

۱. امکان راستی‌آزمایی خواب وجود ندارد، از این رو مجال مناسبی را برای فرصت‌طلبان و سوءاستفاده‌کنان فراهم می‌آورد؛

۲. آموزه‌های دینی، کتاب، سنت و عقل را به عنوان منابع فهم دین معرفی کرده‌اند، از این رو خواب جایگاهی در این میان ندارد؛

۳. علما نیز جایگاهی برای آن قائل نبوده‌اند، چون از يك سو تعبیر، تأویل و فهم رؤیا علم دشواری است که به تخصص نیاز دارد و از سوی دیگر برخی خواب‌ها بی‌تعبیر است و از سویی بر پایه روایات امکان اثرگذاری شیطان بر خواب وجود دارد که اعتماد بر آن را بسیار دشوار می‌سازد؛

۴. مدعیان دروغین بسیاری ادعاهای خود را بر پایه خواب مطرح کرده‌اند و این‌گونه

- پیروان بسیاری به خود جذب کرده‌اند و از سویی خواب مخالفان خود را نفی کرده‌اند؛
۵. مدعیان با خواب‌گرایی اصولی همچون توقیفی بودن تعداد ائمه اطهار علیهم‌السلام را با استناد به خواب، نادیده گرفته‌اند و با تأویل آیات و تحریف روایات در پی اثبات خواب‌گرایی هستند.
۶. ادعاهای خواب‌کی مدعیان مهدویت، از يك سو متناقض است و از سوی دیگر بر پایه قرآن و سنت نقد شده و بطلانش ثابت شده است؛
۷. بر پایه تجربه و گزارش‌های علمی اثرگذاری حوادث بر خواب ثابت شده است؛
- بر این اساس نه تنها اصول دین، بلکه در هیچ يك از امور زندگی را نمی‌توان بر پایه خوابی بنا کرد که احتمال انواع مفسده و انحراف در آن وجود دارد.

منابع

قرآن کریم

۱. آملی، میرزا هاشم (۱۳۹۵ق)، *مجمع الافکار و مطرح النظائر*، قم: مکتبه العلمیه.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۵ق)، *کمال الدین و تمام النعمه*، تهران: اسلامیه.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳ق)، *من لایحضره الفقیه*، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۶ش)، *الأمالی*، تهران: نشر کتابچی.
۵. ابوحسن (۱۴۳۴ق)، *مع العبد الصالح* (کتاب شماره ۱۸۵)، جلد دوم، بی‌جا: بی‌نا.
۶. احسائی، احمد بن زین الدین (۱۴۲۰ق)، *شرح الزیارة الجامعة الکبیره*، بیروت: دارالمفید.
۷. احسائی، احمد بن زین الدین (۱۴۳۰ق)، *جوامع الکلم*، بصره: مطبعة الغدير.
۸. اربلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱ق)، *کشف الغمة فی معرفة الأئمة*، تبریز: بنی‌هاشمی.
۹. استرآبادی، علی (۱۴۰۹ق)، *تأویل الآیات الظاهرة فی فضائل العترة الطاهرة*، قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
۱۰. اشراق خاوری، عبدالحمید (۱۳۰ب)، *رحیق مختوم*، بی‌جا: مؤسسه ملی مطبوعات امری.
۱۱. اشراق خاوری، عبدالحمید (۱۳۴ب)، *مطالع الانوار* (تلخیص تاریخ نبیل زرنندی)، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات مرآت.
۱۲. افندی، عباس (۱۳۴۳ق)، *تذکره الوفاء*، حیفا: مطبعة العباسیه.
۱۳. انصار امام مهدی (بی‌تا)، *ادله جامع دعوت یمانی آل محمد، احمد اسماعیل*، بی‌جا: واحد تحقیقات انتشارات انصار امام مهدی.

۱۴. الأنصاری، زکی (۱۴۳۲ق)، *بین یدی الصیحة قراءة فی الاحلام منهجاً وعلماً* (کتاب ۱۳۰)، بی جا: انتشارات انصار الامام المهدي.
۱۵. بحرانی، سیدهاشم (۱۴۱۶ق)، *البرهان فی تفسیر القرآن*، تهران: بنیاد بعثت.
۱۶. بحرانی، یوسف بن احمد (۱۴۰۵ق)، *الحداثق الناضرة فی احکام العترة الطاهرة*، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۷. بحرانی، یوسف بن احمد (۱۴۲۳ق)، *الدرر النجفیة من الملتقطات الیوسفیة*، بیروت: دارالمصطفی للإحياء التراث.
۱۸. بصری، احمد اسماعیل (بی تا)، *خطاب قصه اللقاء للامام احمد الحسن الیمانی*، بی جا: بی نا.
۱۹. بصری، احمد اسماعیل (۱۴۲۸ق)، *إضاءات من دعوات المرسلین (الجزء الاول)*، بیروت: الهدف للأعلام و النشر.
۲۰. بصری، احمد اسماعیل (۱۴۳۱ق «ب»)، *جواب های روشن کننده* (کتاب شماره ۲۷)، بی جا: انتشارات الامام المهدي.
۲۱. پرهیزگار، محمدعلی (۱۳۹۵ش)، «بررسی و تحلیلی بر پیشینه شناسی بابیت و مهدویت علی محمد باب و رابطه آن با جریان های باطنی»، *فصل نامه انتظار موعود*، شماره ۵۳.
۲۲. ترابی شهرزایی، اکبر (۱۳۸۷ش)، *پژوهشی در علم رجال*، قم: انتشارات اسوه.
۲۳. تنکابنی، محمد (۱۳۸۶ش)، *قصص العلماء*، بی جا: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۲۴. جعفریان، رسول (۱۳۹۱ش)، *مهدیان دروغین*، تهران: نشر علم.
۲۵. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸ش «ب»)، *نسیم اندیشه*، قم: مرکز نشر اسراء.
۲۶. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸ش «الف»)، *ادب فنای مقربان*، قم: مرکز نشر اسراء.
۲۷. حلی، محمد بن منصور بن احمد بن ادیب (۱۴۲۹ق)، *اجوبه مسائل و رسائل فی مختلف فنون المعرفة*، قم: دلیل ما.
۲۸. حلی، حسن بن یوسف بن مطهر (۱۴۰۱ق)، *اجوبه المسائل المهنائیة*، قم: مطبعة الخيام.
۲۹. حمیری قمی (۱۴۱۳ق)، *قرب الاستاد*، قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
۳۰. سبحانی، جعفر (۱۴۲۴ق)، *ارشاد العقول الی مباحث الاصول*، قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام.
۳۱. طاهری خرم آبادی، سیدحسن (۱۳۹۱ش)، *تفسیر سوره یوسف*، قم: بوستان کتاب.
۳۲. طباطبایی یزدی، محمدباقر (بی تا)، *وسيلة الوسائل فی شرح الرسائل*، قم: بی نا.
۳۳. طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴ق)، *الأمالی*، قم: دارالثقافة.

۳۴. فیض کاشانی، محمد محسن (۱۴۱۵ق)، *تفسیر الصافی*، تهران: مکتبه الصدر.
۳۵. قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ق)، *تفسیر قمی*، قم: دارالکتاب.
۳۶. کشی، محمد بن عمر (۱۴۰۹ق)، *رجال کشی (اختیار معرفة الرجال)*، مشهد: مؤسسه نشر دانشگاه مشهد.
۳۷. کربن، هانری (۱۳۴۶ش)، *مکتب شیخی از حکمت الهی شیعی*، ترجمه: فریدون بهمنیار، بی‌جا: تابان.
۳۸. کراچکی، محمد بن علی (۱۴۱۰ق)، *کنز الفوائد*، قم: دارالذخائر.
۳۹. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، *الکافی*، تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۴۰. مجلسی، محمد تقی (۱۳۸۸ش)، *روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۴۱. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق)، *بحار الانوار*، بیروت: دارأحیاء التراث العربی.
۴۲. محمد حسینی، نصرت الله (۱۹۹۵م)، *حضرت باب*، کانادا: مؤسسه معارف بهائی.
۴۳. المغربی، توفیق (۱۴۳۴ق)، *دلائل الصدق و نقض غبار الشک* (کتاب شماره ۱۸۰)، بی‌جا: بی‌نا.
۴۴. نجفی، محمد باقر (۱۳۸۳ش)، *بہائیان*، قم: نشر مشعر.
۴۵. نور محمدی، مهدی (۱۳۹۳ش)، *شیخیه و بابیه در ایران*، تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.
۴۶. نوری طبرسی، حسین (۱۴۲۹ق)، *دارالسلام فیما یتعلق بالرؤیا و المنام*، بیروت: مؤسسه التاریخ العربی.
۴۷. هلالی، سلیم بن قیس (۱۴۰۵ق)، *کتاب سلیم بن قیس الهلالی*، قم: الهادی.